

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра обліку і оподаткування

ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ

курс лекцій

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП
«Фінанси, банківська справа та страхування» спеціальності D2
«Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» денної
форми здобуття вищої освіти

МИКОЛАЇВ
2025

УДК 336.22-047.74+330.131.7:336
П44

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 19.06.2025 р., протокол №10.

Укладачі:

С.В. Сирцева – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет;

Рецензенти:

О.І. Мельник - канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет;

Н.В. Яценко – головний бухгалтер СПрАТ «Україна» Вознесенського району

© Миколаївський національний аграрний
університет, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	5
Тема 1. Сутність податкового планування.....	5
Тема 2. Прогнозування і планування податкових надходжень.....	10
МОДУЛЬ 2. ІНСТРУМЕНТИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ.....	14
Тема 3. Методи, інструменти та схеми податкового планування...	14
Тема 4. Організація та ресурсне забезпечення податкового планування.....	26
Тема 5. Оцінка та класифікація податкових ризиків. Методи управління податковими ризиками.....	31
Тема 6. Методика розрахунку показників податкового навантаження та оцінка ефективності податкового планування суб'єкта господарювання.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

У сучасному економічному середовищі податки виступають однією з ключових складових у структурі витрат підприємства, формуючи собівартість продукції, робіт і послуг, впливаючи на цінову політику, доходи та прибуток суб'єктів господарювання. Вони мають вагоме значення серед фінансових показників діяльності підприємства, визначаючи фінансові результати його функціонування. Обов'язковість сплати податків передбачає вилучення частини грошових ресурсів з обороту, що обмежує можливості оперативного управління фінансовими потоками та може негативно позначатися на загальній фінансовій стійкості підприємства.

Часта трансформація податкової політики держави, суперечливість і неоднозначність окремих норм податкового законодавства, а також варіативність їх трактування з боку фіскальних органів зумовлюють підвищений рівень податкових ризиків у діяльності підприємств. За таких умов обґрунтоване податкове планування, спрямоване на легальне зниження податкового навантаження, стає необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності та стабільного фінансового розвитку суб'єктів господарювання.

Курс лекцій дозволяє формувати у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про сутність, зміст, методи та інструменти податкового планування, а також розвиток практичних навичок аналізу та оцінювання податкових ризиків з урахуванням чинного податкового законодавства України та міжнародного досвіду.

Модулі навчальної дисципліни передбачають подальше виконання здобувачами вищої освіти практичних завдань, тестів, ситуацій.

МОДУЛЬ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Тема 1. Сутність податкового планування

План

- 1.1. Сутність та завдання податкового планування.**
- 1.2. Принципи та методи податкового планування.**
- 1.3. Види та етапи податкового планування.**

1.1. Сутність та завдання податкового планування.

Планування, незалежно від того, чи є воно короткостроковим, середньостроковим або довгостроковим, не можна уявити без податкової складової, особливо в умовах наростаючої кризи в українській і світовій економіці і останніх змін українського податкового законодавства.

Під податковим плануванням розуміються способи вибору оптимального поєднання побудови правових форм відносин і можливих варіантів їх інтерпретації в рамках діючого податкового законодавства. Останнє передбачає різні податкові режими в залежності від статусу платника податків, напрямків і результатів його фінансово-господарської діяльності, місця реєстрації та організаційної структури.

Податкове планування – це системна діяльність підприємства, спрямована на прогнозування, організацію та оптимізацію податкових зобов'язань у межах чинного законодавства з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності. Воно ґрунтується на правовому аналізі норм податкового законодавства, фінансовому прогнозуванні, аналізі ризиків та виборі найбільш доцільних форм господарської діяльності з урахуванням податкових наслідків.

Суть податкового планування полягає у виборі таких рішень і господарських моделей, які дозволяють легально знизити податкове навантаження без порушення чинного законодавства, підвищити фінансову стійкість та конкурентоспроможність підприємства, а також забезпечити його інвестиційну привабливість.

Податкове планування в організації є складовою частиною фінансового планування - управління фінансами. Податкове планування здійснюється з метою оптимізації податкових платежів, мінімізації податкових втрат але конкретного податку або за сукупністю податків, підвищення обсягу оборотних коштів, збільшення реальних можливостей для подальшого розвитку організації, підвищення рівня ефективності її роботи.

Податкове планування слід проводити не після здійснення будь-якої господарської операції або після податкового періоду, а до нього, тобто завчасно. Як мінімум податкове планування повинне починатися на стадії підготовки до укладення будь-якого договору, так як вже тоді компанія або підприємець повинні враховувати, які податки і в якому обсязі доведеться заплатити згодом.

Тому податкове планування слід розглядати як складову частину стратегії в процесі управління організацією, що забезпечує її оптимальне фінансове становище.

Ефективне податкове планування включає в себе:

- визначення основних принципів;
- аналіз проблем і постановка задач;
- визначення основних інструментів, які може використовувати організація;
- створення податкової схеми;
- здійснення фінансово-господарської діяльності відповідно до розробленої схеми.

Основні завдання податкового планування

1. Прогнозування податкових зобов'язань - визначення обсягу майбутніх податкових платежів з урахуванням змін законодавства, обсягів діяльності, структури доходів і витрат.

2. **Оптимізація податкового навантаження** - використання законних податкових пільг, вибір сприятливих режимів оподаткування, правильне структурування угод, витрат і активів.

3. **Мінімізація податкових ризиків** – ідентифікація ризиків, пов'язаних із неправильним обчисленням податків, невизначеністю норм або потенційними податковими спорами.

4. **Формування податкової стратегії підприємства** – визначення підходів до оподаткування в середньо- та довгостроковій перспективі як складової загальної фінансової стратегії.

5. **Підвищення прозорості та передбачуваності податкової діяльності** – забезпечення внутрішнього контролю, планування термінів і обсягів податкових платежів, звітності та взаємодії з податковими органами.

6. **Забезпечення ефективного документообігу та інформаційного забезпечення** – створення умов для аналітичного обґрунтування податкових рішень і збереження доказової бази для уникнення конфліктів з контролюючими органами.

1.2. Принципи та методи податкового планування.

Податкове планування, як складова фінансового менеджменту, базується на системі принципів, які забезпечують його ефективність, законність і стратегічну доцільність.

Загальні принципи податкового планування відображають тісний взаємозв'язок між внутрішньофірмовим плануванням, управлінськими процесами та податковою політикою підприємства. Вони є універсальними для всіх видів планування в межах підприємницької діяльності, включаючи податкове планування як інтегровану підсистему корпоративного менеджменту. До таких принципів належать:

- **системність**, що забезпечує цілісність підходів;
- **участь (колегіальність)**, яка передбачає колективне ухвалення рішень;

- **неперервність**, що гарантує стабільність і послідовність планових процесів;

- **гнучкість**, яка дозволяє адаптувати плани до змін у зовнішньому середовищі;

- **точність**, що орієнтована на високий рівень достовірності розрахунків і прогнозів.

У свою чергу, *спеціальні принципи*, притаманні виключно податковому плануванню, відображають його галузеву специфіку й особливості реалізації в межах управлінської системи підприємства. До таких принципів належать:

- **перспективність**, що орієнтує планування на довгостроковий результат;

- **законність**, яка зумовлює дотримання вимог податкового законодавства;

- **оптимальність**, що полягає у досягненні найкращого співвідношення між податковими витратами і результатами діяльності;

- **альтернативність**, яка передбачає порівняння кількох варіантів податкових рішень;

- **комплексність**, що забезпечує інтеграцію податкового планування з іншими функціональними підсистемами;

- **натуральність**, яка вимагає врахування реального змісту господарських операцій при плануванні податкових наслідків.

Таке розмежування принципів дозволяє забезпечити як стратегічну, так і оперативну ефективність податкового планування в межах загальної фінансової політики підприємства.

Методи податкового планування – окремі прийоми або система прийомів, що їх застосовують у податковому плануванні. Щодо методів податкового планування то в економічній літературі в сфері податкового планування науковці виділяють дві групи методів: загальні та спеціальні.

До загальних методів податкового планування відносять методи, які мають широку сферу застосування, і можуть бути використанні як загалом для бюджетування та планування фінансово-господарської діяльності підприємства, так і для податкового планування. До них належать такі методи: розрахунково-аналітичний, нормативний, мікробалансів, графоаналітичних залежностей, матрично-балансовий, статистичні, економіко-математичного моделювання. Ці методи податкового планування використовують для оцінювання доцільності податкового планування і вирішення питань щодо реалізації концепції податкового планування.

До спеціальних методів податкового планування відносять методи, які використовують у податковому плануванні підприємства з метою пошуку та застосування альтернативних варіантів оподаткування.

1.3. Види та етапи податкового планування.

Методи, інструменти та моделі реалізації податкового планування значною мірою залежать від його виду. У практичній діяльності підприємства використовують різні види податкового планування.

Залежно від характеру управлінських рішень податкове планування розділяють:

- на поточний податковий контроль - заходи щоденного моніторингу зміни законодавчої бази;
- контроль правильності обчислення і перерахування податкових зобов'язань, а також дослідження причин різних змін середньостатистичних показників підприємства;
- поточне податкове планування - заходи з поточної оптимізації оподаткування, складання типових схем господарських операцій і реалізації угод;
- стратегічне податкове планування (варіаційно-податковий аналіз) - складання прогнозів податкових зобов'язань підприємства, а також схем реалізації заходів щодо зниження податкового навантаження на підприємство.

Залежно від застосовуваних інструментів податкове планування може базуватися на використанні:

- податкових пільг - повне або часткове звільнення суб'єктів підприємництва від сплати конкретних податків, пов'язане з певною діяльністю або виробництвом певної продукції;
- "податкових лазівок" - окремих питань підприємницької діяльності, не врегульованих податковим законодавством;
- спеціально розроблених схем оптимізації податкових платежів, які зазвичай і є головним інструментом податкового планування.

Податкове планування може базуватися і на прямих порушеннях податкового законодавства, але тоді воно перестає відповідати принципам, які лежать в його основі.

І нарешті, в залежності від дієвості суб'єктів податкового планування щодо застосування можливих інструментів воно ділиться на пасивне і активне.

Пасивне податкове планування передбачає альтернативну оптимізацію. Така оптимізація можлива тоді, коли в податковому законодавстві існує кілька альтернативних норм, а доцільність використання будь-якої з них вирішує фахівець підприємства або фізична особа - платник податків. Прикладом пасивного податкового планування може бути вирішення питання щодо доцільності переходу на спрощену систему оподаткування суб'єкта малого підприємництва.

До **активного податкового планування** відносять специфічні методи планування діяльності підприємства з використанням спеціально розроблених оптимізаційних схем.

Податкова оптимізація - процес, пов'язаний з досягненням певних пропорцій усіх фінансових аспектів угоди або проекту. Досвід зарубіжних компаній в сфері податкової оптимізації розрізняє такі стратегії:

- використання офшорних зон для розміщення підприємств;
- застосування особливих пільг і переваг конкретної юрисдикції. Якщо не вдається уникнути податкового присутності, варто придивитися до

можливостей в самій країні і вибрати найбільш оптимальний тип ведення господарської діяльності (партнерство, представництво, компанія, що управляє компанія холдингу і т.д.);

- використання переваги трансфертного ціноутворення (йод ним розуміють реалізацію товарів або послуг в рамках групи пов'язаних між собою осіб за цінами, відмінним від ринкових). Законодавство багатьох країн регулює порядок трансфертного ціноутворення, однак треба в повній мірі користуватися тим, що надається юрисдикцією;

- застосування можливості по податковому кредиту, відстрочення податкового платежу та ін.

На практиці існує три основних види податкової оптимізації: класична оптимізація, мінімізація податків і протизаконна оптимізація.

Класична податкова оптимізація - важливий напрямок фінансово-економічної діяльності підприємства, покликане забезпечити коректне виконання підприємством своїх податкових зобов'язань перед бюджетом, своєчасну і повну сплату податків.

При мінімізації податків платник податків використовує всі переваги і недоліки існуючого законодавства, в тому числі його недосконалість, складність і суперечливість. При цьому він реалізує податкові схеми, що дозволяють застосовувати такі форми економічних дій, оподаткування яких мінімально.

Перед розглядом конкретних етапів податкового планування на підприємстві важливо зазначити, що успішне впровадження ефективної податкової стратегії передбачає послідовне виконання кількох ключових етапів, кожен з яких має своє значення та сприяє досягненню оптимальних фінансових результатів для підприємства (табл. 1).

Таблиця 1 - Характеристика етапів податкового планування на підприємстві

Назва етапу	Короткий зміст робіт, які виконуються
Підготовчий етап	аналіз особливостей діяльності підприємства
	призначення відповідальних осіб за податкове планування
	вивчення законодавчих норм щодо оподаткування
	формування стратегії податкового планування та прогнозування його результатів
Етап розробки	дослідження переліку податків і зборів, які сплачує підприємство, а також ставки податків та перелік можливих податкових пільг
	розробка графіка сплати податків
	дослідження законних способів зменшення податкових платежів
	формування попереднього плану податкових платежів
Етап практичної реалізації	організація постійного контролю за виконанням запланованих заходів
	здійснення контролю за правильністю обчислення податків та їх перерахування до бюджету
	забезпечення дотримання податкового законодавства та ефективного управління податковими платежами

Податкове планування досить складно піддається ясному і формалізованому опису через те, що податкова схема роботи кожної

організації та фінансова схема кожної угоди багато в чому унікальні і практичні поради даються тільки в конкретному випадку після попередньої експертизи.

При правильній організації податкового планування підприємство отримує можливість дотримуватися податкового законодавства, правильно розраховуючи податки, збори та інші платежі податкового характеру; звести до мінімуму податкові зобов'язання; максимально збільшити прибуток; розробити структуру взаємовигідних угод з постачальниками і замовниками; афективно керувати грошовими потоками; уникати штрафних санкцій.

Податкове планування в Україні здійснюється в межах чинного законодавства, яке встановлює загальні правила сплати податків та можливості для їх оптимізації. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють податкове планування, є Податковий кодекс України [3], закони з питань оподаткування, укази Президента з питань оподаткування, міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування та ін. Вони визначають права та обов'язки платників податків, встановлюють можливі механізми мінімізації податкового навантаження, а також регулюють відповідальність за порушення податкового законодавства.

Використана література: [1, 2, 3, 4]

Тема 2. Прогнозування і планування податкових надходжень

План

2.1. Зміст поняття податкове прогнозування і планування.

2.2. Структура формування моделей прогнозування податкових надходжень.

2.3. Фактори негативного впливу на рівень ефективності та достовірності податкових планів і прогнозів.

2.1. Зміст поняття податкове прогнозування і планування.

Податкове прогнозування і планування – це ключові інструменти фінансового управління в державному та корпоративному секторах, які забезпечують цілеспрямований вплив на рівень податкових надходжень і сприяють досягненню цілей бюджетної та соціально-економічної політики. Вони виконують стратегічну роль у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту, регулюючи взаємодію між державою та платниками податків.

Податкове планування – це процес визначення обсягів, строків і джерел податкових платежів з урахуванням чинного законодавства та можливостей оптимізації податкового навантаження. Його завданням є не лише забезпечення своєчасного і повного надходження податків до бюджету, але й створення умов для фінансової стабільності підприємств, регіонів і країни загалом.

Ключові завдання податкового прогнозування і планування:

- обґрунтування кількісних і якісних параметрів податкових надходжень;
- аналіз впливу поточних економічних рішень і програм на майбутні доходи бюджету;
- виявлення і корекція відхилень між плановими та фактичними податковими надходженнями;
- оптимізація стратегії податкового регулювання, прогнозування дефіцитів і пошук збалансованих джерел фінансування;
- підвищення достовірності податкових прогнозів на основі модельних і аналітичних підходів.

Суб'єкти і об'єкти:

Об'єкти: податкові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Суб'єкти: державні органи (Міністерство фінансів України, Податкова служба України, органи місцевого самоврядування), підприємства (корпоративний рівень).

Форми реалізації:

1. Загальнодержавне податкове планування – орієнтоване на регламентацію, прогнозування і контроль за надходженням податків.

2. Корпоративне податкове планування – націлене на забезпечення законної оптимізації податкових зобов'язань підприємства.

Таким чином, податкове прогнозування і планування є невід'ємними складовими фінансової політики, що слугують засобами економічної стабільності, сталого розвитку та раціонального управління ресурсами на всіх рівнях економічної системи.

2.2. Структура формування моделей прогнозування податкових надходжень.

У системі державного фінансового управління прогнозування податкових надходжень виступає складовою комплексного макроекономічного, бюджетного та податкового планування. Формування моделей прогнозування в Україні реалізується за трирівневою структурою, що охоплює:

1. Макроекономічний рівень

В основі моделювання податкових надходжень лежить макроекономічне прогнозування, кінцевим продуктом якого є *програма економічного і соціального розвитку держави*. Відповідальним органом за формування таких прогнозів є Міністерство економіки України. На цьому етапі визначаються базові макропоказники (ВВП, інфляція, рівень зайнятості, інвестиційна активність), що формують фундамент для бюджетного планування. Це дозволяє обґрунтовано окреслити економічні перспективи і, відповідно, потенціал податкових надходжень.

2. Бюджетний рівень

Цей рівень передбачає прогнозування дохідної та видаткової частин бюджету. Його формує Міністерство фінансів України, використовуючи

макроекономічні параметри як основу. На цьому етапі складаються сценарії фінансування державних програм, оцінюються потреби у фінансових ресурсах та формуються пропозиції щодо розподілу доходів між рівнями бюджетної системи.

3. Податковий рівень

На цьому етапі безпосередньо моделюються обсяги податкових надходжень, враховуючи специфіку податкового законодавства, динаміку економічної активності та адміністрування податків. Відповідальні за реалізацію — Державна податкова служба України та її територіальні органи. У процесі формуються прогнози податкових надходжень як в цілому, так і за видами податків, з урахуванням регіональних та галузевих особливостей.

Горизонти прогнозування:

1. Короткострокове прогнозування (до 1 року). Застосовується для поточного моніторингу виконання бюджетних зобов'язань. Акцент робиться на оперативному виявленні відхилень від планових показників. В Україні недостатньо формалізоване, а щомісячні плани часто зазнають змін упродовж року.

2. Середньострокове прогнозування (2–5 років). Має вирішальне значення для формування фінансової політики. Використовується у міжурядових консультаціях, у тому числі в контексті зобов'язань перед міжнародними партнерами (ЄС, МВФ тощо). Є основою для складання програм соціально-економічного розвитку.

3. Довгострокове прогнозування (понад 5 років). Орієнтоване на стратегічне бачення розвитку держави. Моделі включають демографічні зміни, трансформації систем соціального захисту, впливи структурних реформ. Відзначається високим рівнем невизначеності через багатofакторність припущень.

Методологічні особливості прогнозування в Україні та порівняння з зарубіжною практикою:

- *формалізація* - у розвинених країнах підходи до щомісячного планування податкових надходжень є більш стандартизованими й технічно обґрунтованими;

- *відкритість* - у багатьох західних країнах дані щодо виконання бюджету доступні для публічного контролю, що не завжди притаманно Україні;

- *аналітична спрямованість* - за кордоном податкові прогнози використовуються не лише для контролю за виконанням бюджету, а й для глибокого аналізу тенденцій, що формують податкову базу.

Сучасна міжнародна практика передбачає застосування множинних моделей – структурних, регресійних, сценарних – які обираються залежно від цілей прогнозування. Важливою умовою є гнучкість методології, орієнтація на конкретні політичні завдання, які стоять перед державними інституціями або незалежними аналітичними структурами.

Таким чином, структура формування моделей прогнозування податкових надходжень в Україні відображає багаторівневу систему

взаємопов'язаних інституцій та аналітичних процедур, що функціонують у межах бюджетного та податкового процесу. Подальше удосконалення цих моделей потребує більшої прозорості, інтеграції з міжнародними стандартами та ширшого використання аналітичних інструментів.

2.3. Фактори негативного впливу на рівень ефективності та достовірності податкових планів і прогнозів.

Процес формування податкових планів і прогнозів в умовах сучасної економіки супроводжується низкою ризиків і викликів, що значною мірою впливають на достовірність обчислень, ефективність прийнятих рішень та точність бюджетних орієнтирів. З огляду на це, важливим завданням податкового менеджменту є виявлення та нейтралізація негативних факторів, які здатні знижувати якість прогнозних розрахунків.

Ключові дестабілізаційні чинники:

1. *Тінізація економіки.* Значна частка тіньового сектору істотно спотворює інформаційну базу прогнозування. До цього належать: незареєстрована господарська діяльність, бартерні операції, нелегальні готівкові розрахунки та приховування доходів. Унаслідок цього значна частина потенційних податкових надходжень не піддається достовірному аналізу.

2. *Інфляційні ризики.* Високі темпи інфляції ускладнюють формування прогнозів, оскільки можуть впливати на доходи бюджету у двох протилежних напрямках: через знецінення грошових надходжень або їх тимчасове зростання. Особливо небезпечним є *ефект Олівера Танзі*, коли інфляція призводить до свідомого зволікання платниками податків із виконанням своїх зобов'язань.

3. *Нестабільність нормативно-правової бази.* Часті зміни податкового законодавства, а також низький рівень координації між органами державної влади, призводять до невизначеності в прогнозуванні, порушення логіки фінансового планування та втрати довіри до прогнозних інструментів.

4. *Недосконалість макроекономічних прогнозів.* Використання застарілих або неточних макропоказників, які часто змінюються упродовж року, негативно впливає на планування дохідної частини бюджету. Відсутність надійної сценарної інформації призводить до необхідності ручного коригування показників на основі політичних або ситуативних рішень.

5. *Множинність економічних сценаріїв.* Попри очевидну аналітичну цінність, велика кількість альтернативних сценаріїв може ускладнювати ухвалення узгоджених управлінських рішень через суттєву варіативність прогнозних результатів.

6. *Непрозорість та обмежена відкритість.* В Україні часто відсутній публічний доступ до методологій, на основі яких формуються податкові прогнози, що ускладнює їх громадський моніторинг та незалежну експертизу.

7. *Недостатність інструментарію та аналітичних можливостей.* Обмежене використання сучасних економетричних моделей, короткий горизонт планування, слабка координація між фіскальними та макроекономічними структурами знижують якість прогнозування.

8. *Політична залежність прогнозів.* Високий рівень політичного впливу на процеси прогнозування призводить до деформації результатів у бажаних, але економічно необґрунтованих оцінок, що створює ризик втрати достовірності аналітики.

Фундаментальні умови підвищення достовірності прогнозів:

- вдосконалення методів збору статистичних і фінансових даних;
- зменшення тінізації економіки;
- стабілізація нормативно-правового середовища;
- підвищення прозорості та підзвітності державних органів;
- розвиток інституційної спроможності податкових органів до самостійного моделювання та аналізу сценаріїв;
- посилення податкової культури та фіскальної відповідальності суспільства.

Таким чином, рівень ефективності податкових прогнозів значною мірою залежить від здатності державних інституцій реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, забезпечувати стабільність регуляторного середовища та впроваджувати сучасні технології прогнозування на базі об'єктивних макроекономічних і соціальних даних.

Використана література: [1, 5, 6, 7]

МОДУЛЬ 2

ІНСТРУМЕНТИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ

Тема 3. Методи, інструменти та схеми податкового планування

План

- 3.1. Загальні методи податкового планування.**
- 3.2. Спеціальні методи податкового планування.**
- 3.3. Інструменти та схеми податкового планування.**

3.1. Загальні методи податкового планування.

Концепція податкового планування – це система переконань платника податків щодо максимального використання можливостей чинного законодавства задля зменшення податкових платежів чи відтермінування їх сплати й, відповідно, - збільшення доходів і прибутків суб'єктів господарювання.

Концепція податкового планування на підприємстві базується на відповідних принципах, а реалізують її, використовуючи методи, інструменти та схеми мінімізації податкових платежів.

Методи податкового планування – окремі прийоми або система прийомів, що їх застосовують у податковому плануванні.

Методи податкового планування суб'єктів господарювання – це прийоми та способи, що застосовують в процесі та оптимізації різних видів зобов'язань підприємства перед бюджетами різних рівнів та позабюджетними фондами. До методів податкового планування на підприємстві відносять схеми оптимізації та мінімізації податкових платежів підприємства, а також використання пільг

До загальних методів податкового планування зараховують методи, які мають широку сферу застосування і можуть бути використані загалом для планування фінансово-господарської діяльності підприємства, бюджетування та податкового планування.

До загальних методів податкового планування на підприємстві належать: метод мікробалансів, розрахунково-аналітичний, метод графоаналітичних залежностей, статистичні методи, економіко-математичне моделювання.

1. Метод мікробалансів.

Цей метод є прикладним інструментом податкового планування, що поєднує принципи фінансового обліку з моделями податкового аналізу. Його сутність полягає у побудові бухгалтерської моделі господарсько-фінансової операції через відповідну кореспонденцію рахунків з метою оцінювання податкових наслідків альтернативних варіантів оподаткування. Метод належить до аналітико-моделювальних і використовується на завершальній стадії планування, коли вже розроблено декілька сценаріїв податкової поведінки підприємства.

Основні етапи застосування методу мікробалансів:

1. Виділення релевантної групи господарських операцій. Ідентифікуються ті операції, які безпосередньо впливають на об'єкти оподаткування та можуть змінювати загальну суму податкових зобов'язань залежно від обраної форми їх реалізації.

2. Формування бухгалтерських проведення. Складаються проведення за дебетом і кредитом відповідних рахунків для кожної з розглядуваних господарських операцій. Це дозволяє виявити зміну фінансового результату та бази оподаткування.

3. Розрахунок мікробалансів. На основі проведення обчислюється проміжний результат – *мікробаланс* – що відображає зміну прибутку або іншого об'єкта оподаткування в рамках конкретної операції чи операційної групи.

4. Порівняльний аналіз альтернативних варіантів. Визначається результуюча сума податкових зобов'язань за кожним сценарієм. Порівнюються суми податків, рівень податкового навантаження, очікуваний прибуток, післяподаткові результати.

5. Обґрунтування вибору оптимального варіанту. На підставі отриманих даних обирається той варіант, який забезпечує найвищу економічну ефективність або мінімізацію податкових втрат, з урахуванням допустимого рівня ризику.

Даний метод забезпечує високу точність розрахунків, оскільки ґрунтується на реальних або модельованих бухгалтерських даних; дозволяє оцінювати податкові наслідки кожної конкретної операції або їх сукупності; є дієвим інструментом на етапі остаточного вибору податкової стратегії, коли вже розроблено кілька варіантів господарських рішень.

2. Розрахунково-аналітичний метод

Цей метод базується на принципах динамічного коригування планових податкових показників з урахуванням впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників макро- та мікрорівня. Методологічно він передбачає:

- прогнозування змін у податковому законодавстві (ставки, пільги, база оподаткування);
- аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства за фактичними показниками (доходи, витрати, обсяги реалізації);
- формування альтернативних сценаріїв оподаткування на перспективний період;
- вибір оптимального сценарію з огляду на можливості податкової оптимізації та фінансової стійкості підприємства.

3. Нормативний метод

Цей підхід ґрунтується на застосуванні чинних норм податкового законодавства та передбачає точне математичне визначення суми податкових зобов'язань на основі:

- бази оподаткування кожного податку (наприклад, обсяг доходів, вартість майна, обсяг реалізації);
- чинних ставок податків;
- порядку їх нарахування та термінів сплати.

Розрахунок податкового навантаження в межах цього методу здійснюється як сукупність усіх податкових і прирівняних до них платежів у співвідношенні до загального фінансового обороту або прибутку підприємства. Це дає змогу не лише оцінити поточне навантаження, а й порівняти його з галузевими та регіональними нормативами.

4. **Метод графоаналітичних залежностей** є інструментом прикладного фінансового аналізу, що поєднує математичне моделювання з візуалізацією функціональних взаємозв'язків між параметрами господарської діяльності підприємства. Він використовується для оцінювання впливу ключових облікових або економічних змінних на фінансовий результат та податкове навантаження, що, у свою чергу, дозволяє здійснити оптимізаційний вибір у межах процесу податкового планування.

Методологічна структура методу графоаналітичних залежностей:

1. Виділення релевантних господарських операцій. На першому етапі ідентифікується група операцій, які суттєво впливають на той чи інший

параметр балансу або інший ключовий показник, що входить до розрахунку бази оподаткування чи прибутку.

2. Побудова функціональної залежності. Застосовуючи методи математичних розрахунків (аналітичне моделювання, алгебраїчні вирази, послідовні обчислення), визначають формулу залежності фінансового результату від обраного параметра (наприклад, витрат, обсягу реалізації, собівартості чи активів).

3. Графічна інтерпретація. Отриману залежність подають у графічній формі (криві, прямі, лінії регресії), що дає змогу візуально ідентифікувати межі оптимальних значень, точки екстремуму, порогові значення тощо. Цей етап полегшує прийняття управлінських рішень у візуально наочній формі.

4. Вибір оптимального варіанту. На основі графіка або формули визначається варіант господарської діяльності, що забезпечує мінімальне податкове навантаження або максимізацію післяподаткового прибутку. Це є фінальною фазою, коли обґрунтовано обирається найбільш ефективна стратегія дій.

Особливості застосування:

1. Метод найбільш ефективно застосовується на етапі виділення основних факторів впливу на податкове навантаження підприємства.

2. Дозволяє будувати різні сценарії змін і на основі математичної логіки моделювати поведінкові криві.

3. Є основою для прийняття оптимізаційних рішень у податковій стратегії (наприклад, змінюючи структуру витрат або графік реалізації продукції).

4. **Статистичні методи** – на їх основі виділяють основні чинники, які впливають на величину податкового навантаження підприємства, на основі яких розробляють напрями мінімізації податкових платежів. Їх також застосовують для розрахунку ефективності заходів податкового планування, зокрема у разі проведення аналізу динаміки податкових платежів, розрахунку показників виконання бюджету податків.

5. **Методи економіко-математичного моделювання** в податковому плануванні становлять собою сукупність аналітичних підходів, що ґрунтуються на формалізації фінансово-господарських процесів підприємства у вигляді математичних моделей. Вони дають змогу здійснити точні розрахунки впливу податкових зобов'язань на ключові фінансові показники, оптимізувати податкове навантаження та обґрунтовано вибрати найефективніший сценарій податкової поведінки.

У центрі застосування цих методів перебуває модельна побудова взаємозв'язків між змінними, які впливають на фінансові результати підприємства — прибуток, витрати, обсяг податкових платежів — у контексті альтернативних варіантів оподаткування. Це дозволяє підприємству змоделювати кілька сценаріїв розвитку, розрахувати податкові наслідки кожного з них і на підставі порівняння обрати варіант із найкращими показниками ефективності.

Етапи застосування економіко-математичного моделювання:

1. Постановка завдання. Формулюється ціль моделювання (наприклад, мінімізація податкового навантаження або максимізація чистого прибутку після сплати податків).
2. Визначення змінних і параметрів моделі. До основних змінних належать: сума доходів, витрат, ставка податку, податкова база, обсяг операцій, пільги, штрафи тощо.
3. Формалізація економічного процесу. Створюється система математичних рівнянь або рівнянь із обмеженнями, що описують взаємозв'язки між змінними. Часто використовуються лінійні, нелінійні, стохастичні або оптимізаційні моделі.
4. Аналіз альтернативних сценаріїв оподаткування. Розраховуються прогнозовані результати (наприклад, сума податку на прибуток) для кожного з варіантів з урахуванням специфіки податкових ставок, об'єктів оподаткування, пільг або трансфертного ціноутворення.
5. Оцінка та вибір оптимального варіанту. На підставі порівняльного аналізу результатів моделей приймається рішення щодо доцільності вибору одного з варіантів як базового для реалізації податкової стратегії підприємства.

Застосування в податковому плануванні:

- на етапі оцінки податкового навантаження з використанням формалізованих функцій залежності між витратами, доходами та податковими зобов'язаннями;
- при розрахунку податкових платежів за кількома альтернативними схемами оподаткування;
- для вибору варіанту податкового планування, що дозволяє досягти фінансової ефективності та відповідності стратегії підприємства.

3.2. Спеціальні методи податкового планування.

До спеціальних методів податкового планування зараховують методи, які застосовують виключно в податковому плануванні підприємства для моделювання альтернативних варіантів оподаткування.

Виділяють три групи спеціальних методів податкового планування:

- *методи, що базуються на використанні пільг* (використання податкових пільг; вибір місця реєстрації платників податків; зміна термінів сплати податкових платежів);
- *методи, в основі яких є використання альтернативних податкових та інших рішень* (заміни (розподілу) відносин; використання елементів облікової політики; використання різних систем оподаткування; делегування податків; вибір виду відносин із фізичною особою (працівником));
- *методи, використання яких зумовлене прогалинами податкового законодавства, що полягають у використанні різного тлумачення норм законодавства в нормативних документах* - використання різного тлумачення норм законодавства в різних нормативних документах.

Метод використання податкових пільг є одним з інструментів законної оптимізації податкових зобов'язань, який передбачає зменшення об'єкта або бази оподаткування за рахунок застосування передбачених податковим законодавством пільг, преференцій і спеціальних режимів оподаткування. Такий підхід спрямований на легальне зниження податкового навантаження шляхом раціонального структурування діяльності підприємства відповідно до критеріїв, визначених державою для надання податкових стимулів.

Метод ґрунтується на принципі законності та адресності, відповідно до якого держава визначає сфери економіки, соціальні категорії платників або регіони, що потребують стимулювання. Застосування пільг у межах таких пріоритетів дозволяє підприємствам зменшити податкову базу, знизити ставки оподаткування або відтермінувати сплату податків без порушення норм законодавства.

Основні напрями застосування:

1. Вибір діяльності або продукції, що підлягає пільговому оподаткуванню.
2. Використання спеціальних податкових режимів.
3. Локаційна оптимізація господарської діяльності.
4. Соціально-орієнтовані пільги. Податкові пільги для підприємств, що сприяють соціальній інтеграції (наприклад, працевлаштування осіб з інвалідністю, надання допомоги неприбутковим організаціям, участь у благодійних програмах).

Вибір місця реєстрації суб'єкта господарювання виступає одним із ключових методів податкового планування, який базується на використанні регіональних і юрисдикційних відмінностей у системі оподаткування. Його суть полягає у реєстрації підприємства або його структурних підрозділів у територіях з пільговим або спрощеним податковим режимом, що дозволяє законно зменшити податкове навантаження.

Основні інструменти реалізації методу:

1. Вільні (спеціальні) економічні зони (ВЕЗ, СЕЗ).
Це території, на яких держава встановлює спеціальний правовий режим господарської діяльності, що передбачає:
 - звільнення від окремих податків або зниження ставок (наприклад, податку на прибуток, ПДВ, ввізного мита);
 - спрощення валютного, митного та адміністративного регулювання;
 - підтримку інвестиційних проєктів.
2. Офшорні юрисдикції.
Офшори — це держави або території з нульовим або дуже низьким рівнем оподаткування доходів іноземних компаній, які не ведуть реальну діяльність на території реєстрації. Переваги:
 - звільнення від оподаткування прибутку, роялті, дивідендів;
 - спрощене регулювання корпоративного обліку;
 - захист банківської та комерційної таємниці.

Метод вибору місця реєстрації забезпечує довгострокову структурну оптимізацію податкового середовища діяльності підприємства, орієнтуючись на стабільність податкової політики в обраній юрисдикції.

Зміна терміну сплати податку є управлінським інструментом, який передбачає тимчасову фінансову підтримку платника шляхом офіційного перенесення строків виконання податкових зобов'язань. Такий механізм застосовується за рішенням податкових органів та здійснюється у трьох основних формах:

1. Відстрочення (відтермінування) податкових зобов'язань.

Надання дозволу на сплату податку пізніше визначеного терміну без поділу суми на частини. Використовується, як правило, при тимчасовій втраті платоспроможності або у випадках форс-мажору.

2. Розстрочення (розтермінування).

Передбачає поділ суми податкового боргу на частини, які підлягають поетапній сплаті протягом узгодженого періоду. Забезпечує гнучке управління ліквідністю підприємства в умовах фінансового навантаження.

3. Податковий вексель.

Документальне підтвердження зобов'язання платника щодо сплати податку у майбутньому.

Метод зміни термінів сплати спрямований на оперативне вирішення тимчасових фінансових труднощів, підтримує стабільність розрахунків із бюджетом і фінансову дисципліну без порушення законодавства.

Метод заміни (розподілу) відносин є одним із дієвих інструментів легальної податкової оптимізації, який базується на структурній трансформації господарських операцій з метою зменшення суми податкових зобов'язань при збереженні основної економічної мети угоди або господарського процесу. Цей метод передбачає вибір альтернативної форми реалізації операцій, яка підпадає під м'якші умови оподаткування або сприяє їх розщепленню на частини з нижчим фіскальним навантаженням.

Форми реалізації методу:

1. Заміна форм господарських відносин. Цей підхід полягає у повній трансформації господарської операції з високим рівнем оподаткування в іншу, економічно рівнозначну, але оподатковувану за пільговими ставками.

2. Поділ господарських операцій.

Цей варіант передбачає розчленування операції на декілька частин, кожна з яких має окрему податкову базу, а відповідно, й нижчий рівень податкового навантаження. Такий підхід доцільний у випадках, коли:

- є прогресивна шкала оподаткування;
- існують пороги застосування пільг або ставок.

Метод заміни та розподілу господарських операцій є прикладом раціоналізації договірних і організаційно-правових форм ведення діяльності з метою зменшення податкових витрат без порушення законодавства. Його ефективність базується на:

- глибокому знанні податкових норм;

- здатності передбачати юридичні наслідки різних форм господарських відносин;
- дотриманні принципу документальної обґрунтованості кожної трансформації.

Метод використання елементів облікової політики як метод податкового планування, полягає в розробленні варіанта облікової політики, спрямованого на оптимізацію податкових платежів. Суть податкового аспекту формування облікової політики підприємства полягає в тому, що з визначених законодавством варіантів ведення обліку вибирають той, який має переваги перед іншими з погляду оптимізації податкових платежів.

Метод використання систем оподаткування є одним із базових інструментів податкового планування, який полягає у свідомому виборі найефективнішої моделі оподаткування з урахуванням обсягів, видів, форми організації господарської діяльності та правових норм, встановлених Податковим кодексом України.

Суть цього методу полягає в тому, щоб оцінити податкові наслідки застосування кожної з доступних систем оподаткування, порівняти їх за критеріями податкового навантаження, облікової складності, обмежень щодо видів діяльності та доходів – і обрати найоптимальнішу форму для конкретного підприємства чи ФОП.

Метод використання систем оподаткування відображає стратегічне поєднання податкової гнучкості та правової визначеності. Він дає змогу оптимізувати структуру оподаткування без порушення чинного законодавства, виходячи з інституційних рамок, які пропонує держава малому, середньому та великому бізнесу.

Використання даного методу є доцільним доцільний на етапі створення підприємства або переходу на новий рівень діяльності; дозволяє швидко адаптуватися до змін законодавства; підвищує ефективність податкового планування як складової загального фінансового менеджменту.

Метод делегування податків є інструментом стратегічного податкового планування, який передбачає передання обов'язку щодо сплати окремих податкових зобов'язань структурним підрозділам, філіям, що створені підприємством або перебувають у його сфері впливу. Основна мета цього методу – зниження фіскального тиску на головне підприємство шляхом перерозподілу податкового навантаження відповідно до особливостей структури бізнесу, законодавчих можливостей і податкових режимів.

З позиції наукового аналізу, метод делегування податків відповідає підходу до структурної оптимізації господарської діяльності, що базується на функціональному розмежуванні обов'язків між елементами корпоративної групи з урахуванням податкових наслідків та законодавчих можливостей. Він поєднує принципи дозволеного податкового планування і структурування бізнесу, орієнтованого на підвищення фінансової ефективності.

Таким чином, метод делегування податків є інструментом системного податкового планування, який за умови належної правової та економічної аргументації дозволяє оптимізувати фіскальне навантаження без порушення чинного законодавства, використовуючи організаційні, правові та фінансові важелі.

Метод вибору виду відносин (трудових, цивільно-правових, господарських) із фізичними особами є прикладом інституційного податкового планування, що ґрунтується на аналізі податкового навантаження, яке виникає внаслідок певного типу правових взаємовідносин між підприємством і фізичною особою. Його застосування дозволяє легально зменшити суму податків і зборів, що сплачуються із доходів фізичних осіб (оплати праці), шляхом вибору найбільш раціональної моделі взаємодії з урахуванням податкових наслідків.

Різні правові форми взаємодії з фізичною особою – трудові договори, цивільно-правові договори (ЦПД), договори про надання послуг – передбачають різний порядок оподаткування виплат, різний обсяг нарахувань на фонд оплати праці, а також обов'язки податкового агента.

У трудових відносинах підприємство зобов'язане сплачувати:

- податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 18%;
- військовий збір – 5%;
- єдиний соціальний внесок (ЄСВ) – 22% (нараховується роботодавцем на фонд оплати праці).

У межах ЦПД (цивільно-правової угоди) також утримується ПДФО і військовий збір, а ЄСВ нараховується залежно від умов виконання робіт або послуг.

Господарські відносини з фізичною особою-підприємцем (ФОП) не передбачають для замовника обов'язку нарахування ПДФО, ЄСВ та військового збору, за умови, що ФОП самостійно обліковує доходи і перебуває на спрощеній системі оподаткування.

Метод демонструє взаємозв'язок між трудовим, цивільним і податковим правом, дозволяючи на основі системного аналізу обрати найменш витратну форму співпраці з працівниками або контрагентами. Він вимагає високої правової грамотності, адже законодавство чітко встановлює межі допустимості заміни трудових відносин іншими формами, щоб уникнути зловживань (див. ознаки прихованого трудового договору).

Переваги методу:

- можливість зниження фіскального навантаження;
- оптимізація витрат на оплату праці;
- гнучкість у формуванні кадрової політики.

Прогалини податкового законодавства трактурають як норми податкового законодавства, нестандартна комбінація яких дає змогу суб'єктам господарювання застосовувати пільговий порядок оподаткування.

Пільговим порядком оподаткування у цьому випадку вважають порядок, за якого суб'єкт господарювання споалчує меншу суму податків, порівняно з базовим варіантом оподаткування.

Використання недоліків та прогалин у податковому законодавстві на сьогоднішній день і досі залишається можливим. Це відбувається завдяки комбінуванню суперечливих положень податкового законодавства із іншими нормативними актами задля зменшення податкових платежів з урахуванням презумпції правомірності дій платника. Однак використання недоліків податкового законодавства є досить ризикованою справою та нерідко призводить до виникнення конфліктних ситуацій між платниками податків і контролюючими органами. Оскільки держава зацікавлена в усуненні законодавчих прогалин, використовувати останні в довгостроковій перспективі неможливо. Зі зміною податкового законодавства деякі способи зменшення податкових платежів можуть втратити економічну доцільність або й взагалі стати незаконними

3.2. Інструменти та схеми податкового планування.

Інструменти податкового планування – це засіб, спосіб для досягнення мети та завдань цього планування.

До основних законодавчо дозволених інструментів податкового планування належать пільги по сплаті податків, зборів та інших обов'язкових платежів, прогалини податкового законодавства та спеціально розроблені схеми законної мінімізації податкових платежів підприємства у бюджеті різних рівнів та єдиного соціального внеску.

Важливе значення при виборі таких інструментів має можливість впливу на основні елементи податку: *платників податку, об'єкт оподаткування, базу оподаткування, ставки податку, порядок обчислення податку, податковий період, термін та порядок сплати податку, термін та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку*

Відповідність між інструментами та методами податкового планування наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Відповідність інструментів податкового планування методам, до яких вони належать

Групи методів та інструментів	Методи податкового планування	Інструменти податкового планування	Форми та шляхи реалізації інструментів податкового планування
1	2	3	4
Податкові пільги	Використання податкових пільг	Пільгові види діяльності, види продукції, спеціальні режими оподаткування	Організаційно-правові форми господарювання з пільговим режимом. Пільгові види діяльності. Пільгові види продукції. Спеціальні режими оподаткування
	Вибір місця реєстрації	Вільні економічні зони, офшори	На території власної держави в межах ВЕЗ (СЕЗ). За кордоном, де встановлено пільги для іноземних інвестицій. За кордоном з помірною системою оподаткування. За кордоном в офшорних зонах

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
	Використання зміни терміну сплати податкових платежів	Відтермінування, розтермінування податкових платежів, податковий вексель	Відтермінування податкових платежів. Розтермінування податкових платежів. Використання податкового векселя
Альтернативні рішення	Використання облікової політики	Амортизаційні відрахування	Прямолінійний метод. Метод зменшення залишкової вартості. Метод прискореного зменшення залишкової вартості. Кумулятивний метод. Виробничий метод.
		Виокремлення основних засобів з-поміж інших споріднених видів активів за критеріями: вартість та термін використання	Основні засоби. Малоцінні необоротні матеріальні активи. Малоцінні та швидкозношувані предмети.
		Термін корисного використання об'єкта основних засобів або нематеріальних активів	Мінімальний термін корисного використання об'єкта основних засобів або нематеріальних активів. Максимальний термін корисного використання об'єкта основних засобів або нематеріальних активів.
		Порядок обліку витрат на утримання основних засобів та їхній ремонт	Сума ремонту основних засобів збільшує первісну вартість основних засобів. Сума ремонту основних засобів враховують до витрат
		Списання запасів	Метод ФІФО. Метод середньозваженої собівартості. Метод ідентифікованої собівартості. Метод нормативних затрат. Метод ціни продажу
		Розподіл транспортно-заготівельних витрат	Метод прямого підрахунку. Метод середнього відсотка
		Розподіл загальновиробничих витрат	Постійні загальновиробничі витрати. Змінні загальновиробничі витрати.

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4
	Зміни (розподілу відносин)	Заміна відносин	Заміна господарських операцій. Заміна частини договори
		Розподіл відносин	Заміна частини господарських операцій. Розподіл єдиного договору на декілька договорів
	Використання системи оподаткування	Вибір системи оподаткування	Загальна система оподаткування. Спрощена система оподаткування
	Делегування податків	Перенесення об'єкта оподаткування	Структурі сателіту. Іншому суб'єкту господарювання.
	Вибір виду відносин із фізичною особою (працівником)	Трудові, цивільно-правові, господарські	Трудовий договір (працівник оформлений як штатний працівник або сумісник). Цивільно-правовий договір (підприємство самостійно нараховує і сплачує податкові платежі і внески). Цивільно-правовий договір (оформлення працівника як суб'єкта підприємницької діяльності, платника єдиного податку). Господарські відносини (аутсорсинг)
Прогалини законодавства	Використання різного тлумачення норм законодавства в різних нормативних документах	Неузгодженість окремих податкових та інших нормативних документів	Відсутність у податковому законодавстві норми, яка регламентує певні елементи сплати податку. Можливість подвійного тлумачення певної норми податкового законодавства. Неузгодженість певної норми податкового законодавства з іншими законодавчими актами (кодексами, законами тощо).

Схеми податкового планування – це не лише абстрактні концепції, а конкретні юридично-фінансові конструкції, які використовуються для досягнення максимально ефективного розміру податкових зобов'язань. Умовно такі схеми можна класифікувати за кількома критеріями.

За рівнем складності схеми податкового планування поділяють на дві групи – *прості* та *складні*.

До першої групи зараховують схеми, для реалізації яких не потрібно здійснювати цілеспрямованих витрат, оформляти спеціальні документи та створювати якісь допоміжні структури.

До другої групи зараховують складні схеми, реалізація яких зумовлює додаткові витрати на їхні обслуговування, розроблення пов'язаних із ними документів та договорів, створення окремих спеціальних організаційних структурних підрозділів.

За рівнем глобальності схеми податкового планування поділяють на *глобальні та локальні*.

До глобальних схем податкового планування належать схеми, які дають змогу без структур-сателітів мінімізувати більшість податкових платежів на тривалий період.

Локальними вважають схеми, які дають змогу мінімізувати один чи два податкові платежі на обмежений час (наприклад, схема перерахування передоплати збитковому платнику податку на прибуток в останній день звітного періоду, що дає його змогу відтермінувати сплату цього податку).

За рівнем ризику (податкового й правового):

Консервативні (низький ризик) - повністю відповідають нормам податкового законодавства.

Умовно безпечні (середній ризик) - формально відповідають закону, але можуть викликати питання.

Агресивні (високий ризик) - використання юридичних прогалин, сірі/офшорні схеми.

Використана література: [4, 8, 9]

Тема 4. Організація та ресурсне забезпечення податкового планування

План

4.1. Організація податкового планування на підприємстві.

4.2. Ресурсне забезпечення податкового планування.

4.1. Організація податкового планування на підприємстві.

Податкове планування вимагає коштів на оплату праці працівників та консультантів, формування інформаційних баз даних, придбання комп'ютерів, оргтехніки, тощо. Тому кожне підприємство, формуючи службу податкового планування, повинне виходити, *по-перше*, з того, які воно може виділити на організацію такої діяльності, *по-друге* – чи зможуть ці витрати окупитися, а якщо окупляться, то за який час.

Учасники реалізації концепції податкового планування на підприємстві є:

1. Власники бізнесу (засновники, акціонери): формують загальні цілі податкової стратегії (наприклад, мінімізація витрат, захист активів); затверджують політику і масштаби податкового планування.

2. Керівництво компанії (директор, генеральний директор): приймає стратегічні рішення щодо змін в організації діяльності; несе відповідальність за законність і доцільність реалізованих схем.

3. Фінансовий директор (CFO): проводить аналіз фінансового стану і податкового навантаження; забезпечує розробку фінансової моделі оптимізації податків.

4. Головний бухгалтер та бухгалтерська служба: безпосередньо реалізують податкові рішення через облік і звітність; забезпечують правильність нарахування податків відповідно до нової стратегії.

5. Юридична служба (юристи, корпоративні юристи): аналізують ризики і законодавчі обмеження; оформлюють договори, положення і внутрішні документи для підтримки податкової стратегії.

6. Податкові консультанти (зовнішні фахівці): надають професійні поради щодо оптимальних схем податкового планування; можуть розробити комплексну податкову стратегію або окремі рішення для складних операцій.

Розробка податкового плану повинна починатися з формулювання цілей розвитку підприємства на перспективу і оцінки наявних ресурсів, які можуть бути задіяні для розвитку цих цілей.

Розроблена підприємством стратегія життєздатності відображає основні напрями розвитку в області оподаткування. Згідно з даною стратегією формуються річні бюджети підприємств з урахуванням податків. Відносно річних бюджетів формуються тактичні податкові бюджети, наприклад на квартал, на місяць.

Тактичні податкові плани містять ті заходи щодо податкової оптимізації, які повинні бути виконані в конкретних умовах для забезпечення реалізації річного бюджету підприємства. Саме за допомогою тактичних податкових планів відбувається координація поточної діяльності таким чином, щоб у разі відхилення від поставлених завдань в одному періоді можна було досягти намічених в річному плані цілей за рахунок більш інтенсивної роботи в іншому періоді.

Річний бюджет потребує корегування (або навіть повної модифікації) тільки в тому випадку, якщо виконання поставлених в ньому завдань стає неможливим в залежності від змін зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства і не може бути забезпечено за допомогою відповідних тактичних планів. В цій ситуації змінам підлягають річні плани, щоб не зірвати виконання стратегічних завдань підприємства. Стратегічні ж завдання можуть бути переглянуті тоді, коли зміна річних бюджетів не здатна в намічені в стратегії терміни усунути відхилення, що виникли, і повернути діяльність підприємства в межі згідно плану.

Організація податкового планування на підприємстві передбачає наступні етапи:

1. Організаційно-підготовчий етап. Цей етап є базою для ефективного подальшого податкового планування. Він включає:

- визначення стратегічних і тактичних цілей;

- узгодження цілей податкового планування з загальною фінансово-господарською стратегією підприємства;
- призначення керівника проекту з податкового планування (часто – фінансовий директор або головний бухгалтер);
- формування міжфункціональної команди: бухгалтери, юристи, фінансисти, IT-фахівці;
- розподіл обов’язків і зон відповідальності;
- проведення аналізу податкових платежів за попередні періоди;
- визначення фактичного податкового навантаження (% до виручки або прибутку);
- аналіз помилок, порушень, штрафів та претензій з боку податкових органів;
- вивчення діючої облікової політики щодо амортизації, обліку запасів, визнання витрат тощо;
- аналіз можливостей для законної оптимізації (наприклад, перехід на інший метод амортизації або зміна критеріїв оцінки запасів);
- вивчення актуальних норм Податкового кодексу України, змін та податкових роз’яснень;
- ідентифікація законодавчих пільг, ставок та особливостей для конкретного виду діяльності;
- врахування судової практики у сфері податків;
- розробка календарного плану виконання заходів податкового планування.

2. Дослідницький етап -це фундамент податкового планування, який забезпечує аналітичну основу для подальших кроків: постановки цілей, розробки альтернатив, вибору оптимального варіанту та контролю за його реалізацією. Його завдання полягає в збиранні, аналізі та систематизації інформації, яка необхідна для обґрунтованого прийняття податкових рішень та розробки оптимальної стратегії мінімізації податкових зобов’язань у межах чинного законодавства.

3. Планово-розроблювальний етап - це ключова фаза податкового планування, під час якої на основі результатів аналітичного дослідження формулюються мета, завдання та варіанти податкових рішень, а також відбувається розробка конкретних сценаріїв дій, що спрямовані на досягнення податкової вигоди або зниження податкового тиску.

Мета етапу - створити обґрунтовану, внутрішньо узгоджену систему рішень з питань оподаткування, яка дозволяє мінімізувати податкові витрати підприємства та водночас не порушує чинного законодавства.

Основні завдання:

1. Побудова альтернативних податкових схем.
2. Розрахунок очікуваних податкових наслідків.
3. Оцінка юридичних ризиків і відповідності законодавству.
4. Вибір оптимального варіанту.

4.Етап практичної реалізації - передбачає впровадження обраних податкових рішень у господарську, облікову та договірну діяльність

підприємства. На цьому етапі теоретично спроектована податкова стратегія перетворюється на конкретні управлінські, фінансові та організаційні дії.

Мета етапу - забезпечити системне, послідовне та документально підтверджене впровадження рішень, спрямованих на досягнення податкової ефективності, в межах правового поля.

Основні завдання практичної реалізації:

1. Реалізація обраного варіанта зменшення податкового навантаження.
2. Оцінювання ефективності реалізації обраного варіанта.

Правильна організація податкового планування забезпечує підприємству широкий спектр стратегічних і тактичних переваг, що дозволяють підвищити економічну ефективність діяльності та знизити фінансові ризики без порушення чинного законодавства. Основні з них наведено нижче:

1. Забезпечення законного зниження податкового навантаження, шляхом застосування пільг, вибору оптимальної системи оподаткування, перенесення податкових зобов'язань у часі тощо.
2. Формування більш керованих та прогнозованих грошових потоків, що сприяє загальному підвищенню ефективності фінансового менеджменту на підприємстві.
3. Планування дає змогу передбачити розмір, структуру та періодичність податкових платежів, що дозволяє будувати довгострокову бюджетну політику підприємства.
4. Завдяки грамотному обліку змін у законодавстві, підприємство може максимально реалізувати наявні стимули — знижені ставки, спеціальні режими, інвестиційні податкові кредити, відстрочки платежів тощо.

4.2. Ресурсне забезпечення податкового планування.

Ресурсне забезпечення податкового планування є комплексом умов, необхідних для ефективного функціонування податкової політики підприємства, реалізації її тактичних і стратегічних завдань. Воно включає кадрові, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси, які створюють основу для прийняття обґрунтованих податкових рішень і впровадження ефективних податкових схем.

1. Кадрове забезпечення передбачає наявність компетентного персоналу, здатного забезпечити розробку, реалізацію та контроль за податковим плануванням. До ключових вимог належать:

- професійна підготовка фахівців з обліку і оподаткування;
- практичний досвід у сфері податкового консалтингу, взаємодії з контролюючими органами, аналізу податкових ризиків;
- наявність внутрішніх регламентів, що визначають зони відповідальності: податковий менеджер, фінансовий директор, головний бухгалтер, юридичний радник;
- безперервне підвищення кваліфікації відповідно до змін у податковому законодавстві.

Організація кадрового ресурсу може передбачати формування спеціального підрозділу з податкового планування, або ж делегування функцій зовнішнім консультантам.

2. Матеріально-технічне забезпечення охоплює засоби та інфраструктуру, необхідні для обробки фінансової, бухгалтерської та аналітичної інформації:

- доступ до ліцензійного програмного забезпечення;
- наявність приміщень для зберігання документів, архівів, організація умов конфіденційності;
- забезпечення технічної підтримки, що дозволяє безперебійну роботу програмних комплексів та обмін даними з ДПС.

3. Фінансове забезпечення передбачає наявність ресурсів для реалізації завдань податкового планування у необхідних обсягах, визначених кошторисами потреб цих ресурсів, і своєчасною їх оплатою.

4. Інформаційне забезпечення охоплює доступ до достовірної, повної та актуальної інформації, що необхідна для прийняття ефективних рішень у сфері оподаткування:

- нормативно-правова база (електронні системи законодавства, довідкові платформи, база знань ДПС);
- фінансова та управлінська звітність підприємства;
- інформація про поточні та прогнозні податкові зміни, листи податкових органів, судову практику;

Високий рівень інформаційного забезпечення дозволяє вчасно адаптувати податкову політику підприємства до зовнішніх змін і підвищити точність прийнятих рішень.

Матриця ресурсного забезпечення податкового планування представлена в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 - Матриця ресурсного забезпечення податкового планування на підприємстві

Вид ресурсу	Зміст забезпечення	Основні елементи	Цільове призначення
Кадрове забезпечення	Залучення фахівців до реалізації податкового планування	Бухгалтер, фінансовий аналітик, податковий консультант, юрист	Розробка податкової стратегії, контроль, адаптація до змін законодавства
Матеріальне забезпечення	Наявність технічних та програмних засобів	Комп'ютери, калькулятори, архіви	Реалізація облікових і планових функцій
Фінансове забезпечення	Бюджетне покриття витрат на реалізацію податкових функцій	Зарплати, витрати на ПЗ, юридичний супровід, резерви	Фінансування податкових ініціатив та зменшення податкових втрат
Інформаційне забезпечення	Доступ до правової, облікової, аналітичної інформації	Законодавчі бази, внутрішня звітність, аналітика, методики	Прийняття ефективних та обґрунтованих податкових рішень

Використана література: [4, 10]

Тема 5

Оцінка та класифікація податкових ризиків. Методи управління податковими ризиками

План

5.1. Сутність та класифікація податкових ризиків.

5.2. Методи і підходи до оцінювання податкових ризиків.

5.3. Методи управління податковими ризиками.

5.1. Сутність та класифікація податкових ризиків.

Ризик є складовим елементом будь-якої керувальної діяльності та залежить від множини факторів та дій контрагентів, вплив яких передбачити в усій повноті із необхідною точністю неможливо.

Одним із різновидів економічного ризику є податковий ризик, який має всі характеристики загальноекономічних ризиків: конфліктність, всеохоплюваність, імовірність, невизначеність та альтернативність.

У 2024 році в Україні законодавчо закріплено **поняття податкового ризику (комплаєнс-ризик)** як частини системи управління податковими комплаєнс-ризиками. Така система дозволяє ДПС прогнозувати порушення, аналізувати поведінку платників і мінімізувати недоотримання доходів до бюджету.

Зокрема, введено поняття:

податковий ризик (комплаєнс-ризик) – ймовірність невиконання платником податків податкового обов'язку щодо:

- взяття його на облік як платника податків;
- реєстрації платником окремих видів податків;
- подання (своєчасного подання) податкової звітності, декларування (повного декларування);
- сплати (своєчасної сплати) податкових зобов'язань;
- інших податкових обов'язків;
- невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС.

У процесі аналізу системи керування податковими ризиками доцільно застосовувати системний підхід як основний методологічний інструмент. Податкові ризики характеризують за такими напрямками: об'єкт, джерела виникнення, сукупність досліджуваних інструментів, комплексність дослідження, фінансові наслідки, характер прояву в часі, можливість передбачення.

Найбільший інтерес становлять характеристики податкових ризиків за суб'єктами, які виникають у результаті діяльності фізичних та юридичних осіб і формуються за такими критеріями:

1) кількісні: допустимий ризик, критичний ризик; катастрофічний ризик;

2) якісні: за впливом наслідків ризиків – виправдані, невинуватені; за часом виникнення – перспективні, поточні, оперативні; за функціональними ознаками – загальносуспільні, податкові.

Необхідно розділити податкові ризики на ризики для держави та для платників податків. Це важливо, оскільки в економічній літературі не часто можна спостерігати поділ цієї категорії на два поняття.

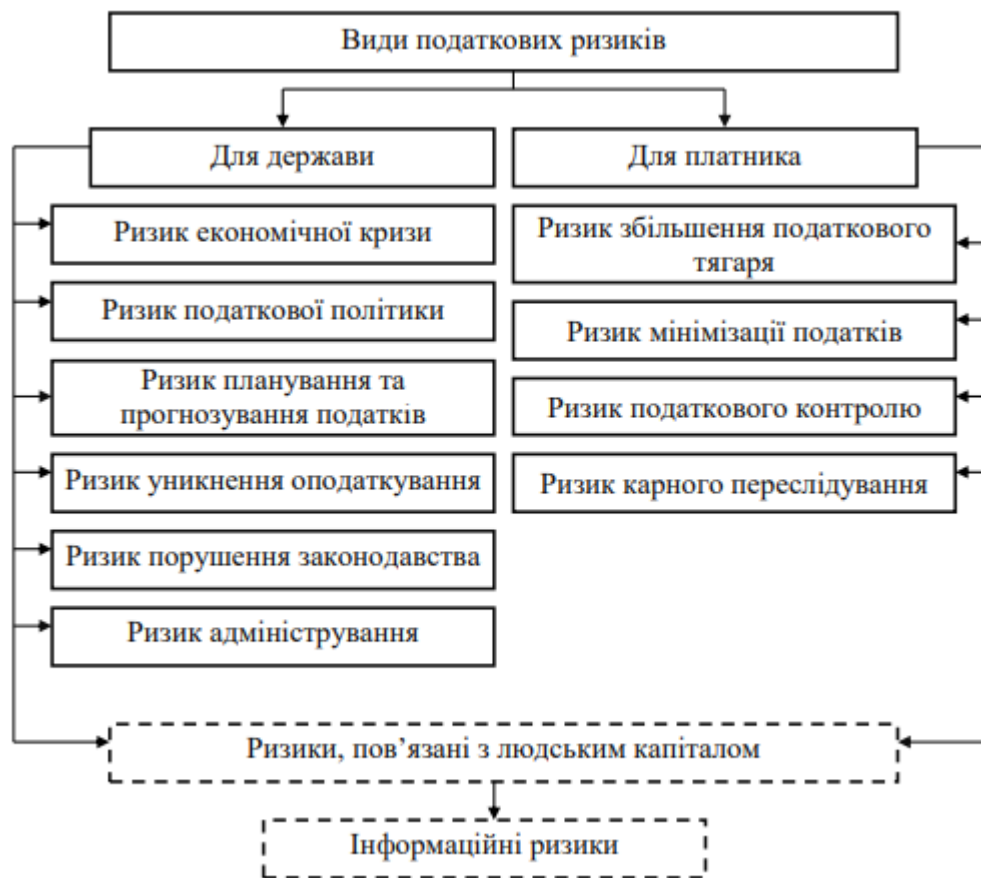

Рисунок 5.1 – Класифікація податкових ризиків

До основних типів ризиків відносяться: ризики реєстрації, звітності, сплати та декларування.

- **ризик реєстрації** – випадок, коли особи, які зобов'язані стати на облік у податковому органі або зареєструватися платниками окремих податків, не перебувають на обліку в податковому органі або не зареєстровані платниками відповідних податків;
- **ризик звітності** – випадок, коли платники подають податкову звітність із запізненням або не подають її взагалі;
- **ризик сплати** – випадок, коли платники сплачують податки, збори, платежі із запізненням або сплачують у неповному обсязі, або не сплачують зовсім, що призводить до виникнення або накопичення податкового боргу;
- **ризик декларування** – випадок, коли податкові надходження зменшили або можуть зменшити внаслідок неправильного відображення даних у звітності (помилково або умисно).

5.2. Методи і підходи до оцінювання податкових ризиків.

Оцінювання податкових ризиків – це процес виявлення, аналізу та кількісного/якісного визначення ймовірності виникнення податкових порушень або несприятливих наслідків у сфері оподаткування.

Оцінка податкових ризиків – це невід’ємний і важливий етап процесу управління ними, який слідує у тісній зв’язці з етапом ідентифікації ризиків.

Завдання оцінки податкових ризиків полягає у визначенні потенційних фінансових втрат, які можуть виникнути внаслідок податкових правопорушень або неправильного застосування податкового законодавства. Однак, виявлення та оцінка податкових ризиків не є самоціллю, а слугує основою для прийняття рішень, спрямованих на запобігання чи зниження/компенсацію можливих втрат.

Оцінювання податкових ризиків є важливою складовою системи управління ризиками суб’єкта господарювання. У процесі такого оцінювання ключову роль відіграють два основні параметри: сума можливих збитків та ймовірність настання ризику. Саме поєднання цих двох величин дає змогу визначити загальний рівень податкового ризику. Розглянемо науково обґрунтовані підходи та методи оцінювання податкових ризиків з урахуванням специфіки зазначених параметрів.

1. Оцінювання суми можливих податкових збитків

Сума можливих збитків у контексті податкових ризиків розглядається як індивідуальний показник, що визначається для кожного окремого суб’єкта господарювання та для кожного специфічного ризику. Йдеться про обсяг можливого донарахування податкових зобов’язань, включаючи штрафні санкції та пеню, які можуть бути застосовані внаслідок реалізації певного податкового ризику.

Основні підходи оцінювання:

- індивідуальне моделювання – передбачає розрахунок збитків шляхом аналізу конкретних ризикових операцій підприємства.
- внутрішній податковий аудит – використовується як основний метод виявлення ймовірних податкових порушень та оцінки можливих сум донарахувань.
- факторний аналіз – враховує специфіку господарських операцій, рівень документального підтвердження, податкову історію підприємства, галузеві особливості тощо.

2. Оцінювання ймовірності настання податкового ризику

Ймовірність реалізації податкового ризику може бути визначена як об’єктивними (кількісними), так і суб’єктивними (якісними) методами.

Об’єктивний метод полягає у обчисленні частоти ризикових подій за допомогою інструментарію математичної статистики та теорії ймовірності.

Об’єктивні (кількісні) методи:

- статистичне моделювання – використання історичних даних щодо перевірок, виявлених порушень, періодичності податкових санкцій.
- імовірнісні моделі – визначення частоти настання податкових ризиків у аналогічних ситуаціях (за типами операцій, галуззю тощо).
- скорингові системи – присвоєння ризиковим факторам числових значень для формування інтегрального індексу ризику.

Суб’єктивний метод визначення ймовірності реалізації ризиків базується на припущеннях експертів, обізнаних у конкретній категорії

ризиків. Експерти оцінюють ймовірність настання податкових ризиків та їх вплив на підприємство. При цьому, на відміну від об'єктивного методу, суб'єктивні оцінки різних експертів можуть між собою відрізнятися, іноді навіть досить суттєвою.

Оцінювання ймовірності настання податкового ризику за допомогою суб'єктивних (якісних) методів є поширеною практикою, що ґрунтується на професійному судженні, експертному аналізі та контекстуальному розумінні діяльності підприємства.

1. Метод аналогії.

Цей метод полягає у порівняльному аналізі податкових ризиків досліджуваного суб'єкта господарювання з ризиками, притаманними іншим підприємствам, які функціонують у тій самій або подібній галузі. Застосування аналогій дозволяє виявити типові ризики для певного сектору економіки, а також ідентифікувати унікальні ризики, характерні саме для конкретного підприємства. Проте варто зазначити, що ефективність методу значною мірою залежить від доступності та якості інформації щодо податкових практик інших учасників ринку, що може ускладнювати його застосування на практиці.

2. Метод «Due Diligence».

Методика «Due Diligence» передбачає проведення ґрунтовного аналізу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що впливають на податкову безпеку підприємства. У межах цього підходу можуть застосовуватися різні аналітичні інструменти, зокрема аналіз фінансової звітності, вивчення правового середовища, дослідження галузевих ризиків, а також збір інформації шляхом опитування або інтерв'ювання співробітників, партнерів, клієнтів та постачальників. Такий комплексний аналіз дозволяє сформувати об'єктивну картину потенційних податкових загроз і рівня їх критичності.

3. Метод побудови дерева рішень.

Цей метод базується на моделюванні можливих сценаріїв розвитку податкових подій з урахуванням ймовірності їх реалізації та наслідків для підприємства. Алгоритм побудови дерева рішень передбачає, насамперед, ідентифікацію потенційних податкових ризиків. Далі кожен з них аналізується з точки зору ймовірності настання та ступеня впливу на діяльність суб'єкта господарювання. Побудова дерева починається з "кореня" – початкової податкової ситуації або події, що потенційно несе ризик. Від кореня відходять "гілки", які відображають альтернативні варіанти розвитку подій, кожен з яких супроводжується ймовірнісною оцінкою та прогнозом можливих наслідків. Така структура дозволяє візуалізувати взаємозв'язки між подіями, оцінити ризикові траєкторії та ухвалити обґрунтоване управлінське рішення щодо реагування на податкові загрози.

В даний час найбільш поширеними методами кількісної оцінки ризиків є статистичний та аналітичний методи.

1. Статистичний метод оцінки податкових ризиків - ґрунтується на використанні історичних даних, статистичних розподілів, частот і закономірностей, які виникають у результаті аналізу великого обсягу

інформації про податкові порушення, фінансові показники, результати перевірок тощо.

Основні етапи:

- збір статистичних даних – включає інформацію про податкові перевірки, донарахування, штрафні санкції, кількість виявлених порушень у попередні періоди;
- групування та класифікація ризиків – податкові ризики класифікуються за джерелами, типами, частотою виникнення;
- обчислення ймовірності ризиків – визначається на основі частоти їх настання в минулому;
- побудова розподілів – наприклад, нормального, експоненційного або біноміального розподілу для оцінки можливого розміру податкових втрат.

Переваги:

- об'єктивність і формалізація результатів;
- можливість прогнозування на основі попередніх трендів;
- підходить для масових однотипних ризиків.

2. Аналітичний метод оцінки податкових ризиків базується на системному аналізі фінансово-господарських операцій підприємства з метою виявлення потенційних податкових ризиків шляхом логічних, арифметичних та економічних розрахунків.

Основні етапи:

- вивчення фінансової та податкової звітності – аналіз показників, що можуть сигналізувати про наявність податкових відхилень;
- проведення факторного аналізу – виявлення причин і факторів, які можуть призвести до податкових донарахувань;
- позрахунок потенційних збитків – оцінка можливих сум донарахувань та санкцій у разі виявлення порушення;
- інтерпретація результатів – формування висновків щодо рівня ризику та зон підвищеної уваги.

Переваги:

- орієнтований на конкретне підприємство та його специфіку;
- дозволяє глибоко проаналізувати фінансову структуру та виявити приховані ризики;
- підходить для комплексної оцінки у поєднанні з аудиторськими процедурами.

5.3. Методи управління податковими ризиками.

Систему керування податковими ризиками можна охарактеризувати як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, до яких відносять:

- сутність ризику та джерела його виникнення;
- аналіз, оцінка й опис ризику (характеристика ризику);
- сукупність методів, прийомів і заходів, які дозволяють прогнозувати надходження податкових платежів і вжити заходів із мінімізації порушень у цій сфері;

- методи мінімізації ризику;
- моніторинг заходів запобігання й протидії ризикам.

У системі керування податковими ризиками його об'єктом є соціальні цінності, на які спрямовані конкретні посягання у сфері оподаткування, що призводять до ненадходження коштів до бюджету чи державних цільових фондів. До суб'єктів керування податковими ризиками можна віднести представників державних податкових органів, які за допомогою різних прийомів і способів керування цілеспрямовано впливають на податкові ризики.

Основні принципи управління податковими ризиками:

- інтегроване управління – урахування ризиків на всіх етапах роботи податкової служби;
- комплексний підхід – аналіз усіх аспектів діяльності платника податків;
- адаптивність – постійне вдосконалення методів управління ризиками;
- динамічність – своєчасне реагування на зміни в економічному та правовому середовищі;
- інклюзивність – співпраця з бізнесом та громадськістю для підвищення обізнаності.

Ефективне управління ризиками включає такі основні етапи:

1. Ідентифікація ризиків – виявлення потенційних ризиків на ранніх стадіях;
2. Оцінка ризиків – аналіз ступеня впливу ризиків на бізнес;
3. Мінімізація ризиків – розробка та впровадження заходів для зниження ризиків;
4. Внутрішній контроль – систематичний моніторинг за дотриманням податкового законодавства всередині компанії.

Сучасні інструменти управління податковими ризиками включають:

Автоматизацію бухгалтерського обліку та формування податкової звітності з використанням спеціалізованих програмних рішень.

Аналітичні платформи для обробки та аналізу великих масивів даних, наприклад, Risk Evaluation Analysis and Profiling (REAP), яка успішно використовується в Ірландії.

Горизонтальний моніторинг – систематичний контроль суб'єктів господарювання.

Метод сегментації платників податків за групами ризику, що використовується Державною податковою службою України для цільового проведення перевірок.

Плани покращення податкового комплаєнсу (Compliance Improvement Plans, CIP), спрямовані на документування ризиків та стратегій їхнього зниження.

Регулярні податкові аудити – дієвий інструмент мінімізації ризиків для середнього та великого бізнесу, а також неурядових організацій.

Використана література: [11-14]

Тема 6

Методика розрахунку показників податкового навантаження та оцінка ефективності податкового планування суб'єкта господарювання

План

6.1. Методика розрахунку показників податкового навантаження суб'єкта господарювання.

6.2. Оцінка ефективності податкового планування суб'єкта господарювання.

6.1. Методика розрахунку показників податкового навантаження суб'єкта господарювання.

У науковій економічній літературі податкове навантаження розглядається з позицій двох методологічних підходів – *кількісного* та *якісного*.

Кількісний підхід передбачає розрахунок податкового навантаження як відносного показника, що дає змогу оцінити фіскальне навантаження на суб'єкта господарювання або економіку в цілому шляхом співвідношення податкових платежів до певної бази порівняння.

Цей підхід дозволяє формалізовано оцінити рівень податкового тиску, порівнювати його між підприємствами, галузями чи країнами, а також аналізувати динаміку змін у часі.

У свою чергу, якісний підхід до трактування податкового навантаження зосереджується не лише на кількісному співвідношенні, а й на оцінці впливу податків на економічну активність. Такий підхід розглядає податкове навантаження як сукупність економічних наслідків, які виникають у платника податків у зв'язку з необхідністю перерозподілу частини фінансових ресурсів на користь держави. Це, зокрема, може стосуватися обмежень у капіталовкладеннях, інноваціях, розширенні виробництва або мотивації до легальної підприємницької діяльності.

Таким чином, податкове навантаження як кількісна категорія дозволяє обчислити рівень оподаткування, тоді як якісна характеристика розкриває ширший економічний контекст і наслідки податкової політики для платника податків та економіки загалом.

Відповідно до економічного впливу податкове навантаження розглядають на макро- та мікрорівнях. На макрорівні податкове навантаження характеризує вплив податків на економіку країни загалом, а на мікрорівні – на зменшення доходів платників податків.

На рівні суб'єктів господарювання (мікрорівні) податкове навантаження характеризує частку податкових платежів підприємства у їх доходах, витратах чи прибутку, обчислених з урахуванням вимог податкового законодавства.

Його розраховують як співвідношення суми сплачуваних податків, зборів та інших обов'язкових платежів з доходами, витратами, прибутком та іншими фінансовими результатами платника податків. Податкове

навантаження обчислюють як для окремого податку, так і сукупно для всіх податків, які сплачує підприємство.

Система показників оцінювання рівня податкового навантаження на підприємство передбачає використання як загальних, так і спеціалізованих показників коефіцієнтів:

- *сума сплачуваних підприємством податків;*
- *суми податків за окремі періоди (місяці, квартали, роки), їхня динаміка;*
- *суми податків за окремими групами (податки на доходи, майнові податки, податки на ресурси);*
- *суми податків відносно джерела їх нарахування (податки, які відносять на собівартість продукції, податки з прибутку, акцизи);*
- *суми податків на окремі види продукції, робіт і послуг;*
- *суми податків за окремими видами виробництва; – суми податків за окремими структурними підрозділами підприємства;*
- *питома вага (частка) податків та/або їхніх окремих груп у доходах підприємства, собівартості продукції, прибутку – може визначатися для загального обсягу виробництва чи реалізації, а також для обсягу за окремими видами продукції, робіт та послуг;*
- *коефіцієнт податкомісткості реалізованої продукції (формула 6.1):*

$$K_p = P : O_p, \quad (6.1)$$

де P – сума податкових платежів підприємства за певний період, грн;

O_p – обсяг реалізації продукції за цей період, грн;

- *загальний коефіцієнт оподаткування підприємства (формула 6.2):*

$$K_{oz} = P_{pr} : P_{ch}, \quad (6.2)$$

де P_{ch} – чистий прибуток підприємства, отриманий від усіх видів господарської діяльності за певний час, грн;

P_{pr} – прямі податкові платежі за цей період, грн;

- *коефіцієнт оподаткування доходів (формула 6.3):*

$$K_{od} = P_{ц} : D_v, \quad (6.3)$$

де $P_{ц}$ – сума податків, що входять до ціни продукції, і які сплачують із доходів підприємства за певний період, грн;

D_v – сума валового доходу за цей період, грн;

- *коефіцієнт оподаткування витрат (формула 6.4):*

$$K_{ov} = P_c : V, \quad (6.4)$$

де P_c – сума податків, що їх відносять на витрати виробництва (обігу), тобто зараховують до собівартості продукції (робіт, послуг) за певний період, грн;

- *коефіцієнт оподаткування прибутку (формула 6.5):*

$$\text{Коп.} = \text{Пп} : \text{Пр б}, \quad (6.5)$$

де Пп – податки, що сплачують із прибутку за певний період, грн;

Пр б – балансовий прибуток підприємства за цей період, грн;

- коефіцієнт ефективності податкової політики підприємства (формула 6.6):

$$\text{Кепп} = \text{Еп1} : \text{П0}, \quad (6.6)$$

де Еп1 – економія податкових платежів завдяки податковому плануванню в певному періоді, грн;

П0 – сума податкових платежів у базовому періоді, грн.

6.2. Оцінка ефективності податкового планування суб'єкта господарювання.

Система оцінки ефективності податкового планування підприємства містить дві групи показників:

- показники для оцінки податкового навантаження;
- показники для оцінки ефективності податкового планування.

Показники для оцінки ефективності податкового планування можна об'єднати в три групи:

1. Показники абсолютного та відносного зменшення податкових платежів підприємства.

- абсолютне зменшення податкових платежів, що їх сплачує підприємство за певний час – місяць, квартал, рік (формула 6.7):

$$\text{Па} = \text{П1} - \text{П0}, \quad (6.7)$$

- де П1, П0 – загальна сума податку, що сплачує підприємство відповідно в базовому та звітному (чи плановому) періоді, грн;

- відносне зменшення податкових платежів, що їх сплачує підприємство за певний період (формула 6.8):

$$\Delta \Pi_{\Pi_0} = \frac{\Pi_{\Pi_1}}{\Pi_{\Pi_0}} \times 100\%, \quad (6.8)$$

2. Показники абсолютного та відносного зменшення податкового навантаження на підприємство:

- зміна загального коефіцієнта оподаткування підприємства;
- зміна коефіцієнта податкомісткості реалізованої продукції;
- зміна податкового навантаження доходів;
- зміна податкового навантаження витрат;
- зміна податкового навантаження прибутку;
- зміна частки податків у доходах;
- зміна частки податків у витратах;
- зміна частки податків у прибутку;
- зміна частки податків пов'язаних з операційною діяльністю;
- зміна частки податків пов'язаних з інвестиційною діяльністю;
- зміна частки податків пов'язаних з у фінансовою діяльністю.

3. Показники розрахунку ефективності податкового планування.

- *ефект від реалізації концепції податкового планування на підприємстві* (формула 6.9):

$$E_{ПП} \equiv \Delta\P_{ПП}, \quad (6.9)$$

де $\Delta\P_{ПП}$ – зміни податкових платежів суб'єкта господарювання, в наслідок реалізації концепції податкового планування на підприємстві;

- *коефіцієнт ефективності реалізації концепції податкового планування* $K_{ЕРК}$ характеризує частку зекономлених податкових платежів у загальній структурі податкових платежів підприємства (формула 6.10):

$$K_{ЕРК} = \frac{E_{ПП}}{\Pi_{П}}, \quad (6.10)$$

Застосування концепції податкового планування передбачає певні витрати, тому оцінювати її ефективність слід шляхом порівняння досягнутих результатів із понесеними витратами. Для впровадження податкового планування необхідно передбачити фінансування на оплату праці фахівців, що будуть його здійснювати, а також нарахування на їх заробітну плату; залучення зовнішніх експертів у сфері бухгалтерії, права та податків; обробку та зберігання інформації; придбання офісної і комп'ютерної техніки; взаємодію з контролюючими органами та інші супутні витрати.

Крім того, при виборі методів і засобів податкового планування важливо враховувати витрати на їх розробку, реалізацію, технічну підтримку та можливе припинення використання. Керівництво компанії, приймаючи рішення про створення спеціалізованого підрозділу з податкового планування, має взяти до уваги такі аспекти: які ресурси є в наявності для його організації; які економічні переваги очікуються в результаті впровадження; чи здатні очікувані результати перекрити витрати, а також у які терміни це можливо. Варто пам'ятати, що запровадження податкового планування на підприємстві завжди супроводжується як організаційними витратами, так і певними ризиками, що можуть виникати у процесі реалізації таких заходів.

Використана література: [4, 15, 16]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лагодієнко Н. В., Костенко Т. А., Рудіченко М. В. Оптимізація податкового планування на українських підприємствах. *Modern Economics*. 2019. №18(2019), 79-84. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-13).
2. Віндіктова В. С. Податкове планування як інструмент оптимізації діяльності підприємств. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2025. Вип. 17.Т. 1. С.122-127.
3. Податковий Кодекс України : Кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI : станом на 01 квіт. 2025 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html.
4. Загородній А. Г., Оліховський В. Я., Партин Г. О., Оліховська М. В. Податкове планування: концептуальні засади, методи, інструментарій, організація : навч. посібник. 2-ге вид. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2024. 216 с.
5. Давиденко С. В. Методи прогнозування податкових надходжень в умовах реформування системи оподаткування. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55662/5/Davudenko_tax_receipts1.pdf;jsessionid=72C712B147A9069BA2E03B5E1D0DD5C1.
6. Кізима А. Податкове прогнозування і планування: прагматизм, проблематика та шляхи вдосконалення. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 4 (9). С.67-74.
7. Самусевич Я. В., Височина А. В. Податкове планування та основи податкової оптимізації : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2021. 344 с.
8. Огренич Ю. О., Меньйло В. І., Забеліна Д. Ю. Податкове планування та прогнозування на підприємствах: теоретико-методичні засади, особливості та напрямки вдосконалення. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №4 (51). С.27-36.
9. Марченко О. В., Колодяжна Т. В. Податкове планування в системі управління фінансами суб'єктів господарювання. *Бізнесінформ*. 2021. №11. С.383-388.
10. Ключ Ю. І., Мохамед Саад Хуссейн Ібрахім. Проведення податкового планування на промисловому підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип.27. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-56>.
11. Євтушенко Н. О. Податкові ризики та система керування ними. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій*. 2016. Вип. 6. С.68-77.
12. Колісніченко К. Сутність і фактори виникнення податкових ризиків. *Світ фінансів*. 2013. №2. С.40-47.
13. Нехай В. А., Гнедіна К. В. Податкові ризики: зміст та методи зниження. *Науковий вісник Полісся*. 2015. №2 (2). С.132-138.

14. Кучеренко С. М. Проблематика оцінки податкових ризиків суб'єктів господарювання. *Український економічний часопис*. 2024. Вип. 6. С.31-38.
15. Самусевич Я. В., Височина А. В. Податкове планування та основи податкової оптимізації : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2021. 344 с.
16. Саєнко О. Р., Варламова І. С. Податкове планування на мікрорівні : методичні рекомендації до самостійної роботи для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 58 с.

Навчальне видання

ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ

курс лекцій

Укладач: **Сирцева** Світлана Володимирівна

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. ____

Тираж ____ прим. Зам. № ____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54008, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.